

21. Там само. - С. 62.
 22. Там само. - С. 67.
 23. Поступь Великого Октября. Из истории революционных и трудовых традиций советского рабочего класса Юга Украины /

- [под ред. З. В. Першиной]. - Киев - Одесса : Вища школа, 1989. - С. 17.
 24. Рабочий класс России от зарождения до начала XX в. / [под ред. Ю. И. Кирьянова, М. С. Волина] - М. : Наука, 1989. - С. 401.

D. Shebanits

DONBAS LABOUR MOVEMENT OF 1861–1900 AT THE RESEARCHES AT THE SOVIET PERIOD

The views of Soviet historians on the problem of labour movement of 1861-1900 at Donbas region are analyzed. The process of class self-consciousness initiation of workers at industrial region is examined. The influence of the Marx organizations on the labour movement development at Donbas region at the second half of XIX is considered.

Key words: labour movement, class consciousness, revolutionary situation, strikes.

© Д. Шебаніц

Надійшла до редакції 09.04.2010

УДК 930.1: 908 (477.83/.86)

ВНЕСОК ПОЛЬСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ НАУКОВЦІВ У РОЗВИТОК ГАЛИЦЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

ОЛЕНА ДУТЧАК,

аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Стаття присвячена розгляду краєзнавчих досліджень території Галичини польськими та німецькими науковцями другої половини ХІХ - початку ХХ ст. Показано актуальність і недостатню наукову розробку цього питання й акцентовано, що здійснення об'єктивного аналізу розвитку туристично-краєзнавчого руху в Галичині можливе лише за умови врахування наукових здобутків представників усіх етнічних груп.

Ключові слова: краєзнавчі дослідження, історіографія, Галичина, туристично-краєзнавчий рух.

Постановка проблеми. Мандрівництво з метою пізнання краю було відоме на території Галичини здавна. Якщо до середини ХІХ ст. мандрівки носили поодинокий характер, то із цього часу рух набуває більш організованого вигляду. Середина ХІХ ст. на території Галичини стає переломним моментом у формуванні туристики¹ як форми й способу пізнання краю. Одним із головних чинників національно-культурного відродження галицьких українців стала організація подорожей, спрямованих на краєзнавче дослідження галицьких теренів. Крім українців, краєзнавчі дослідження на те-

¹ Запозичений з польської мови відповідник терміну "туризм", широко вживаний у досліджуваний період.

риторії Галичини активно проводили також німці (австрійці) та поляки. При цьому кожна етнічна група ставила перед собою цілком відмінні мету та завдання дослідження. Ще із часу переходу Галичини до складу монархії Габсбургів її територія стала об'єктом дослідження для урядових статистів, які займалися описом природоресурсного та демографічного потенціалу краю, а також науковців, що проводили фольклорно-етнографічні дослідження.

Польські дослідники також здійснювали господарсько-статистичне та наукове вивчення території Галичини. Специфічною рисою їхніх досліджень було те, що польські мандрівники цілеспрямовано проводили дослідження Галицького краю як споконвічної

№ 2 (102) березень-квітень 2010 р.

території (кресів) Польської держави, підкреслюючи (як правило, перебільшуючи) тут польську присутність як у демографічному, так і в історико-культурному плані.

У галицьких українців процес розвитку краєзнавчих досліджень зародився і проходив у лоні процесів національно-культурного відродження та боротьби за політичні права. Пізнання рідного краю виступало основоположним дієвим засобом національно-патріотичного виховання та сприяло зростанню національної самосвідомості українців.

Протягом другої половини XIX - початку XX ст. було написано велику кількість різноманітних праць краєзнавчого характеру: від наративних нотаток до ґрунтовних наукових доробків та окремих статей, поміщених у різного роду виданнях. Переважна більшість таких досліджень проливають світло на краєзнавчі здобутки українських дослідників. Але така позиція є неправильною з огляду на масштабність внеску польських та німецьких краєзнавців як у розвиток краєзнавчих досліджень у Галичині, так і в процес становлення краєзнавства як наукового напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, сучасна українська історіографія представлена незначною кількістю спеціальних досліджень із проблеми становлення краєзнавчих досліджень на території Галичини. Частково ця проблема аналізувалась у роботах сучасних українських учених П. Арсенича [1], Б. Гаврилівна [2], Л. Лазурко [4], М. Рутинського та В. Петранівського [5]. Але, на жаль, жодна з них не дає повністю вичерпної відповіді на коло питань, пов'язаних із відображенням розвитку краєзнавчих досліджень у Галичині. Головною перешкодою на шляху до створення узагальнюючого дослідження є те, що більшість науковців в основному зосереджували увагу на внеску тільки українців у розвиток таких досліджень, що приводило до однобічних оцінок та висновків. На нашу думку, часто застосовуваний у вітчизняній історичній науці підхід, згідно з яким дослідження певних процесів здійснюється тільки кризь призму діяльності представників титульної нації, є недоцільним. Він хвибує своєю прямолінійністю та значною мірою перешкоджає повному та різносторонньому вивченню досліджуваного явища.

Мета статті полягає в заповненні інформаційного "вакууму" щодо основних краєзнавчих здобутків польських та німецьких науковців та окреслення шляхів подальших досліджень у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Серед низки німецьких науковців, що проводили активну наукову діяльність на території Галичини, слід виокремити професора Чернівецького університету Раймонда Фрідріха Кайндля, який значну частину свого життя присвятив вивченню гуцулів на території Попруття (береги річки Прут). Ураховуючи географію його досліджень, помилковим є твердження про Р. Ф. Кайндля як про видатного буковинського науковця, оскільки значну частину своєї дослідницької практики він здійснив на території Галичини. Наприкінці XIX - на початку XX ст. вийшов у світ цикл його праць [8-19], присвячених історичним аспектам існування, матеріальну та духовну культуру гуцулів. Його дослідження якісно вирізняються з-поміж аналогічних напрацювань того періоду. На відміну від багатьох тогочасних авторів, які розглядали абсолютно нереалістичні, науково не обґрунтовані теорії етногенезу гуцулів та походження етноніма "гуцул", Р. Ф. Кайндль, послуговуючись набором власноручно підібраних наукових методів та довіряючи

лише власним спостереженням, визначав гуцулів (*Huzulen*) як окрему спільноту (етнографічну групу²), що проживає на певній території та має певні самобутні риси. Науковець ставив гуцулів у ряд із іншими етнографічними групами, зокрема бойками (*Bojken*) [9]. Крім того, Р. Ф. Кайндль чи не вперше в науковій літературі обґрунтував належність гуцулів до українського (руського) населення: "*Huzulen nennen sie sich, wie überhaupt alle Ruthenen, Rusnaken; hiezu gehörigen Eigenschaftswörter lauten "huculski, huculka" oder "ruski, ruska"* [9]. Серед низки етнографічних праць, присвячених гуцулам, якісно вирізняється монографічна робота "*Die Huzulen. Ihr Leben, ihre Sitten und ihre Volksüberlieferung*" (Гуцули: їхнє життя, звичаї, народні перекази) (Відень, 1894), де найбільш повно здійснено виклад матеріалу щодо родинних і суспільних взаємин гуцулів, їхньої обрядовості, релігійного світогляду, матеріальної культури. Характерною особливістю праць науковця є не тільки наявність ґрунтовного корпусу фактографічного матеріалу, який цілісно та всебічно розкриває різні сторони життя гуцулів, а насамперед чітка й логічна наукова аргументація та здійснений на високому рівні науковий аналіз зібраного матеріалу.

Опираючись на наукові здобутки професора Р. Ф. Кайндля, наприкінці XIX - на початку XX ст. "на території Карпатської Галичини і Буковини" [27] етнографічні дослідження проводив Пауль Треґер. З-під його пера в 1903 році вийшла у світ праця "Гуцули", опублікована на сторінках "Часопису з етнології" у Берліні. Її автор піднімає ряд актуальних на той час проблем: походження і значення назви "гуцули", територіальні рамки їхнього проживання, антропологічні особливості будови тіла тощо. Значну увагу Пауль Треґер приділяє особливостям народного одягу, декоративно-прикладного мистецтва та музичних інструментів, порівнюючи їх із відповідними зразками сусідніх народів та підкреслюючи гуцульську самобутність. Наведені факти підкріплені численними ілюстраціями, що містяться на сторінках праці. Незважаючи на невеликий обсяг, дослідження характеризується високою інформативною насиченістю, а також дає вичерпну відповідь на значне коло питань.

Основним об'єктом дослідження німецьких науковців була Гуцульщина як найбільш самобутня та унікальна етнокультурна область. Завдяки плідній краєзнавчій діяльності німецьких науковців наприкінці XIX - на початку XX ст. було закладено наукову основу для розгортання подальших досліджень цього етносу.

Аналізуючи краєзнавчу проблематику в дослідженнях польських науковців другої половини XIX - початку XX ст., можна виокремити досить широкий спектр краєзнавчих проблем: етнографія, історична урбаністика, туристична довідникова література, історичні, біографічні, а також соціально-економічні, адміністративно-правові та статистичні дослідження.

Значну частину краєзнавчих досліджень польських авторів, здійснених на території Галичини, становлять наукові доробки етнографічного характеру. Це праці таких науковців, як Л. Вайгелль, Р. Герасимчук, О. Кольберг. С. Матусяк, К. Мікловський, В. Поль, М. Раціборський, А. Фішер та інші.

Праця С. Матусяка "*O zbieranii imion własnych*" (Краків, 1906) достатньо повно ілюструє високий нау-

² Сам Р. Ф. Кайндль не вживав термін "етнічна група". Утвердження цього терміна в науці відбувалося пізніше - протягом другої половини XX ст.

ковий рівень проведення етнографічних досліджень польськими науковцями наприкінці XIX - на початку XX ст., оскільки містить ряд зауважень методологічного характеру щодо інших краєзнавчих досліджень. Основну увагу автор акцентує на проблемі дотримання суб'єктом дослідження (науковцем) принципу об'єктивності, максимально скрупульозного ставлення до джерел та необхідності детального наукового опрацювання зібраного матеріалу. Зокрема, С. Матусяк робить ряд зауважень щодо неповного викладу матеріалу в згадуваному вже Польському географічному словнику [26], вважаючи за необхідне доповнити його топографічними назвами або підготувати нове видання, на сторінках якого містився б детальний аналіз топоніміки польських земель: "Праця перед нами велика і важка, як щодо нагромадження матеріалу, так і щодо його наукового опрацювання, яке завжди вимагало глибоких знань з мовознавства... і значного докладання зусиль..." [21, с. 46-47].

Такий підхід свідчить, з одного боку, про потужну дослідницьку позицію автора, а з іншого - про наявність ґрунтовних методологічних напрацювань у польській історичній науці того часу.

Надзвичайно цікавими є дослідження народного мистецтва Галичини. Праця К. Мікловського під назвою "*Sztuka ludowa w Polsce*" (Народне мистецтво в Польщі) [23] являє собою чи не найбільш ґрунтовне дослідження, можливо, не так народознавчого, як культурологічного плану, на сторінках якого автор робить спробу порівняльного аналізу народного мистецтва Польщі (звичайно до її складу віднесено й українські землі Східної Галичини) з відповідними напрямками розвитку народного мистецтва Європи. Праця К. Мікловського характеризується чіткістю та логічністю побудови структури дослідження, яка проявляється в чіткому розподілі матеріалу на розділи, присвячені певному виду мистецтва, основну увагу акцентуючи на будівництві різних видів споруд: народне будівництво (землянка, різні види кам'яного та дерев'яного будівництва, способи розташування будівель та облаштування дворів), оборонні споруди і замки, а також сакральна архітектура, громадські та господарські споруди. Автор не оминув увагою найбільш самобутню та виразну українську етнографічну групу - гуцулів, особливості їхнього зодчества (дерев'яна сакральна архітектура, хата-ґражда).

Особливу наукову цінність має перший розділ роботи під назвою "*O metodzie*", де автор піднімає ряд теоретико-методологічних питань, які є актуальними навіть на сьогоденішньому етапі розвитку історичної науки.

Із класичних позицій польської історіографії виступає відомий польський географ, етнограф та мандрівник Вінцентій Поль на сторінках праці "*Historyczny obszar Polski*" (Історичні землі Польщі). Він у розділі під назвою "У справі діалектів мови польської", аналізуючи фонетичні особливості в діалектах населення польських земель, зазначає, що: "...польська мова - публічна мова на всіх історичних польських землях: Польщі, Литві та Русі..." [25, с. 10].

Праця Р. Герасимчука "Танці гуцульські" [7], що вийшла у світ окреим томом у серії "Етнографічні праці" Польського людознавчого товариства, є ще одним аргументом на користь твердження про те, що Гуцульщина для польських науковців становила значний науковий інтерес та неодноразово слугувала плацдармом для підбору об'єктів дослідження. Указана праця являє собою детальний аналіз гуцульських танців: проаналізовано їхні назви; виокремлено автентичні та запозичені;

а також окреслено територію (перераховано населені пункти), де виконуються означені види танців. У кінці праці поміщено нотні записи мелодій до найпоширеніших гуцульських танців, таких як "Аркан", "Коломийка" [7].

Ціла когорта польських та українських науковців упродовж другої половини XIX ст. на території як Східної, так і Західної Галичини здійснювала збір та обробку матеріалів, що згодом увійшли до шістнадцятитомного "Географічного словника Королівства Польського та інших країв слов'янських" (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*), де в алфавітному порядку наведені назви населених пунктів та інших важливих географічних об'єктів, а також подана детальна географічна, історична, демографічна та господарська довідка про них. Найбільш обширна та різнопланова інформація стосується міста Львова, який був "найбільш досліджуваним краєзнавчим об'єктом у Галичині" [4].

На думку сучасної української дослідниці Лідії Лазурко, особливою заслугою його упорядників, "провінційних істориків" [4] В. Валевського, Ф. Сулімирського та Б. Хлебовського стало те, що "завдяки залученню обширної джерельної бази та фаховому застосуванню критичного методу її опрацювання" [4, с. 312] було належним чином здійснено підготовку до виходу у світ словника. Це видання досі зберігає свою наукову значущість, оскільки воно становить собою унікальне зібрання краєзнавчих відомостей, виступає відповідною точкою при організації подальших досліджень, а також є надзвичайно важливим історіографічним джерелом, що проливає світло на процес становлення галицького краєзнавства в досліджуваний період.

Дослідження польських авторів, спрямовані на вивчення певних аспектів історичного розвитку краю, характеризуються, з одного боку, детальною аргументованістю та оперуванням значним корпусом фактографічного матеріалу, наявністю глибоких теоретичних міркувань та ґрунтовної висновкової частини праці. З іншого боку, вони містять ряд досі стійких у польській історіографії стереотипів: апелювання до так званої "історичної традиції" - часів, коли більша частина українських земель перебувала під владою Польщі, децю зверхне ставлення до українського населення.

Теоретико-методологічна база вказаних досліджень є достатньо широкою і ґрунтовною. На високому фаховому рівні польські науковці застосовують найновіші на той час методи, що на практиці проявляються в критичному ставленні до джерел, логічності викладу матеріалу, аргументованості та у високому науковому рівні аналізу поставленої проблеми. Разом із тим, аналізуючи ті чи інші процеси та явища, що мали місце на території Східної Галичини, автори вказують на територіальні рамки їхнього розташування так: "у Польщі", а також називають польськими всі населені пункти Східної Галичини, географічні об'єкти. Така тенденція чітко проявляється й у сучасній польській історичній науці, що значною мірою ускладнює як евристичну діяльність окремого науковця, як і процес наукового взаємообміну та взаєморозуміння між українською та польською історіографіями.

Висновки

Отже, аналізуючи праці українських, польських та німецьких науковців, присвячені вивченню різноманітних краєзнавчих проблем, можна зробити ряд висновків:

№ 2 (102) березень-квітень 2010 р.

По-перше, протягом другої половини XIX - початку XX ст. польські та німецькі науковці, що проводили свою діяльність на території Галичини, зробили вагомий внесок у розвиток галицького краєзнавства, вперше підносячи на науковий рівень проблеми, які раніше не досліджувалися.

По-друге, розвиваючись у лоні провідних світових тенденцій, польська історіографія в досліджуваній період володіла достатньо відпрацьованим набором дослідницьких методів, застосування яких на галицькому матеріалі сприяло збагаченню теоретико-методологічного інструментарію галицького туристично-краєзнавчого руху.

По-третє, польські та німецькі автори розглядали ті чи інші проблеми під власним кутом зору, часто відмінному від української історіографічної традиції. Це має позитивні наслідки, оскільки дозволяє максимально різновекторно вивчити досліджуване явище, виокремити раніше не відомі його аспекти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсенич П. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: довідник / П. Арсенич, І. Пелипейко. - Косів : Писаний камінь, 2002. - 279 с.
2. Гаврилів Б. М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX - поч. XX ст.) / Б. М. Гаврилів. - Чернівці, 1996. - 24 с.
3. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р. Ф. Кайндль. - Чернівці : Молодий буковинець, 2000. - 208 с.
4. Лазурко Л. Галицьке краєзнавство на сторінках часопису "Історичний кварталник" (Львівський період) / Л. Лазурко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Дрогобич : Коло, 2005. - Вип. IX. - С. 310-327.
5. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : [навчальний посібник] / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський [за ред. проф. Ф. Д. Заставного]. - К. : Знання, 2006. - 575 с.
6. Bartoszewicz J. Na Rusi. Polski stan posiadania (Kraj. Ludność. Ziemia.) / J. Bartoszewicz. - Warszawa - Kijów : Nakładem "Drukarni Polskiej" w Kijowie, 1912. - 102 s.
7. Harasymczuk R. W. Tańce huzulskie / R. W. Harasymczuk // Towarzystwo Ludoznawcze. Prace etnograficzne [pod. red. A. Fichera]. - Lwów, 1939. - W 5 t. - T. V. - 304 s.
8. Kaindl R. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes / R. Kaindl. - Czernowitz, 1902. - S. 118-160, 237-247.
9. Kaindl R. F. Bei den Huzulen im Pruthland. Ein Betrag zur Hausforschung in Osterreich / R. F. Kaindl // Globus. - Wien, 1897. - Z. 210-236.
10. Kaindl R. F. Bericht über neue Arbeiten zur Völkerwissenschaft von Galizien, Russisch-Podolien und der Ukrain / R. F. Kaindl // Globus. - Wien, 1904. - Bd. 86. - Z. 335-368.
11. Kaindl R. F. Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen / R. F. Kaindl // Mittheilungen der Geographische Gesellschaft in Wien. - Heft 6-7, 1896.
12. Kaindl R. F. Die Huzulen sind Shythen. Ein Betrag zur Heimatskunde / R. F. Kaindl. - Czernowitz, 1887. - 26 z.
13. Kaindl R. F. Die Huzulen. Ihr Leben, ihre Sitten und ihre Volksüberlieferung geschildert / R. F. Kaindl. - Wien : A. Hölder, 1894. - 130 z.
14. Kaindl R. F. Die Wetterzauber bei den Ruthenen und Huzulen / R. F. Kaindl. - Czernowitz, 1894. - 86 z.
15. Kaindl R. F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen / R. F. Kaindl. - Wien, 1898. - 94 z.
16. Kaindl R. F. Haus und Hof bei den Huzulen. Ein Betrag zur Hausforschung in Osterreich / R. F. Kaindl // Globus. - Wien, 1896. - Z. 147-183.
17. Kaindl R. F. Raimund Fridrich Kaindl. Biographie / R. F. Kaindl. - Wien, 1899. - 40 z.
18. Kaindl R. Pasterstwo i wierzenia pasterskie u Huculów / R. Kaindl // Lud. - Lwów, 1896. - T. 2. - Z. 201-210.
19. Kaindl R. F. Viehzucht und Viehzauber in den Ostkarpaten / R. F. Kaindl // Globus. Illustrierte Zeitschrift für Lander und Volkskunde, 1900. - № 24. - Z. 157-205.
20. Korzenoiwski J. O huculach [Z języka rosyjskiego przełożył i wstępem opatrzył Dr. Bronisław Czrnik] / J. Korzenoiwski. - Lwów, 1899. - S. 20.
21. Matusiak S. O zbieraniu imion własnych / S. Matusiak // Pamiętnik zjazdu naukowego etnografów polskich, urządnego staraniem Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie w Dniach 10 i 11 czerwca 1905 r. Z powodu obchodu obchodu dziesięcioletniej swojej działalności. - Kraków : Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1906. - S. 46-55.
22. Mann M. Wincenty Pol. Studium biograficzno-krytyczne / M. Mann. - Kraków, 1904. - W 2 t. - T. II. - 462 s.
23. Mikłowski K. Sztuka ludowa w Polsce / K. Mikłowski. - Lwów, 1903. - 552 s.
24. Mokłowski K. Przyczynek do dziejów gotyku i stylu przejściowego w budownictwie cerkiewnym drewnianym na Rusi Halickiej / K. Mokłowski, T. Mokłowski // Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce. - Kraków, 1912. - T. VIII. - Z. 1-2. - S. 199-229.
25. Pol W. Historyczny obszar Polski / W. Pol. - Kraków : Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1869. - 74 s.
26. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. - Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego. 1880-1902. - V 16 t. - Tom I. - 950 s.
27. Trager T. Huzulen / T. Tragen // Zeitschrift für Ethnologie. - Berlin, 1903. - Heft 2. - Z. 606-619.

O. Dutchak

CONTRIBUTIONS OF POLISH AND GERMAN RESEARCHERS FURTHER REFERENCE GALICIAN (SECOND HALF OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURIES)

The article is devoted to the study of payment of the Polish and German scientists in the development of Galician studies of local lore. The row of regional researches of the Polish and German authors were analysed. The conclusion is done about the value of their contribution to development of the Galicia study of local lore.

Key words: study of local lore, historiography, Galicia, tourist and local lore movement.

© О. Дутчак

Надійшла до редакції 11.03.2010

№ 2 (102) березень-квітень 2010 р.